

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ
збірник наукових праць
(за матеріалами науково-практичної конференції)

Одеса
2023

УДК:376
П781

ДРУКУЄТЬСЯ ЗА РІШЕННЯМ
Вченої Ради
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
(протокол №4 від 26.10.2023 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ганчар І. Л. – доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичного виховання і спорту Національного університету «Одеська морська академія».

Кисличенко В. А. – доцент, кандидат педагогічних наук, доцента кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – професор **Форостян О. І.**

Відповідальний редактор – професор **Соколова Г. Б.**

Технічний редактор – викладач **Маматова З. Р.**

Члени редколегії:

Лещій Н. П. – професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського»

Арнаутова Л. В. – доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського»

Притиковська С. Д. – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», завідувачка СНДЗ №193 компенсуючого типу м. Одеси

Галущенко В. І. – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського»

Григор'єва Л. В. – директор, вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії Одеської спеціальної школи №75 I-II ступенів Одеської міської ради Одеської області.

Проблеми реабілітації: Збірник наукових праць (за матеріалами науково-практичної конференції) / редкол. О. І. Форостян та ін. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2023. 295 с.

УДК:376

ББК:74.00

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

вихователів, фахівців і всього колективу. Розуміння, толерантність та індивідуальний підхід можуть допомогти дітям з аутизмом досягнути успіху в навчанні та інтеграції в суспільство. Для досягнення цієї мети важливо надавати підтримку та створювати умови для розвитку кожної дитини, незалежно від її особливостей.

Список використаних джерел:

1. Державний експертний центр МОЗ України. Робоча група: Марценковський І. А., Пінчук І. Я., Ліщишина О. М. Аутизм у дітей. Адаптована клінічна настанова заснована на доказах. К., 2015.
2. Островська К. О., Химко М. Б. Особливості абілітації дітей з аутизмом та їх родин. Львів : «Триада плюс». 2007.
3. Радченко М. І. Особистісні риси батьків, які виховують розумово відсталу дитину//Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб.наук.пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України./ За ред. С.Д.Максименка.К., 2002.
4. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму. К. : «Фенікс», 2010.

Притиковська С. Д., Архипова А. І.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ В НОРМІ ТА ПРИ ЗНМ

Постановка проблеми. Мова - система знаків, що є засобом здійснення людського спілкування, мислення; соціально-психологічне явище, суспільно необхідне та історично обумовлене.

Мовлення - функціонування мови, продукт мовленнєвої діяльності у процесі якої використовуються одиниці, категорії, форми та норми мови; послідовність мовних знаків, що організуються відповідно до потреб інформації, яка висловлюється.

Як і мова так і мовлення відносяться до суспільних явищ. Мовлення виникає і розвивається під впливом потреб у спілкуванні та слугує цілям суспільного об'єднання людей. Між мовленням та мовою складні діалектичні взаємовідносини: мовлення здійснюється за правилами мови; під впливом ряду факторів (вимоги суспільної практики, розвиток науки та ін.) вона змінюється та вдосконалює мовлення; поза мовленням неможливо формування свідомості.

Дітям із ЗНМ найбільш притаманні специфічні відхилення в засвоєнні лексики і граматики: не засвоюється структура речення, слова не об'єднуються в речення, часто пропускаються головні чи другорядні члени речення, спостерігається спотворення речень за змістом, обмеженість, бідність синтаксичних конструкцій, недостатня сформованість синтаксичних операцій, неспроможність поширити або озвучити речення тощо.

Виклад основного матеріалу. Різні аспекти методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку розробляли вітчизняні та зарубіжні педагоги А. Богуш, О. Гвоздєв, Є. Тіхеева, А. Усова, К. Ушинський, Є. Флеріна та ін. Діти з порушенням мовлення, а серед них і діти із загальним недорозвитком

мовлення [ЗНМ], належать до неоднорідної та чисельної групи, для якої оволодіння усним мовленням - єдиний і основний шлях особистісного розвитку.

Оскільки загальний недорозвиток мовлення є системним порушенням, при якому порушені усі компоненти мови, окрім звуковимови страждає словниковий запас і граматична будова мовлення. Для повнішої характеристики особливостей порушення лексико-граматичних конструкцій у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, необхідно розглянути їх формування в нормі.

При нормальному розвитку мовлення до двох років у деяких дітей з'являються граматичні стосунки між словами: узгодження іменника з дієсловом, зміна у іменника відмінкового закінчення. На третьому році життя дитина вірно зв'язує слова в пропозиції, погоджує їх в роді, числі, нерідко при цьому припускаючись помилки у відмінкових закінченнях. Він розрізняє і правильно користується дієсловами теперішнього часу, що пройшов. Дитина починає погоджувати прикметники з іменниками, подовжує прості речення, користується безсполучниковими складними пропозиціями. Четвертий рік життя характеризується інтенсивним оволодінням лексико-граматичною будовою мовлення. Діти в основному правильно вживають в самостійному мовленні усі прості приводи (*у, в, над, под, из, после*), користуються іменниками і дієсловами в множині. При нормальному розвитку мовлення діти до п'яти років опановують усі типи відміни іменників, тобто правильно вживають іменники, прикметники в усіх відмінках єдиного і множинного числа. Окремі труднощі, які зустрічаються у дітей, торкаються рідко вживаних іменників в родовому і називному відмінках множини (*стуль, дерева, дерев*). Вони засвоюють основні форми узгодження слів: іменники з прикметниками трьох пологів, іменники з числівниками в називному відмінку. На шостому році життя діти опановують лексико-граматичні конструкції і користуються ними досить вільно. Вони рідше припускаються помилки в узгодженні слів, у відмінкових закінченнях іменників і прикметників, часто правильно вживають родовий відмінок іменників в множині. Пізніше діти оволодівають в основному граматично правильним мовленням:

- будують різні по конструкції речень;
- погоджують слова в роді, числі, відмінку;
- вірно відмінюють часто вживані дієслова.

У дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення можна виділити деякі особливості в порушенні лексико-граматичних конструкцій. У цих дітей виявляються утруднення як у вибиранні лексико-граматичних засобів для вираження думок, так і в їх комбінуванні. Порушення лексико-граматичної будови мовлення при загальному недорозвиненні мовленні обумовлені несформованістю тих мовних операцій, в процесі яких відбувається граматичне конструювання.

У дітей відзначаються грубі помилки у вживанні лексико-граматичних

конструкцій :

- змішення відмінкових форм ;
- часте вживання іменників в називному відмінку, замість необхідних відмінків;
- неправильне вживання числа, роду і часу дієслів;
- невміння погоджувати іменники з числівниками;
- відсутність узгодження прикметників з іменниками.

Дошкільнята неправильно співвідносять іменники і займенники, допускають помилки у безприйменниковому і прийменниковому управлінні. Рідше у дітей зустрічаються труднощі в узгодженні іменників і дієслів. Діти користуються поширеними реченнями, відзначається спроба вживати складносурядні і складнопідрядні конструкції.

При загальному недорозвитку мовлення виділяються неправильні форми поєднання слів в реченні:

- помилки при вживанні родових, числових, відмінкових закінчень іменників, займенників, прикметників;
- невірне використання відмінкових і родових закінчень кількісних числівників;
- неточне вживання родових і числових закінчень дієслів в минулому часі;
- помилки у використанні прийменниково-відмінкових конструкцій.

Розуміння та використання граматичних форм дітьми із ЗНМ III рівня також характеризуються особливостями. За даними дослідження Л.Трофіменко: недостатнє розрізнення однини та множини іменників (60% правильних відповідей), дієслів (55%), прикметників (35%) (результати отримані при попарному предявленні картинок, на яких зображено один або декілька предметів). При предявленні малюнків хаотично кількість хибних відповідей збільшується. Використання у власному мовленні числових форм прикметників (який мяч -- які мячі?) хибні відповіді (60%) показують, що діти часто не знають назви кольорів, граматично невірно оформлюють закінчення слів, вимовляють їх нечітко, розмито, скорочено (червоні, білі, синаї, білаї, червони, біли). При цьому діти не помічають власної неправильної вимови, не розуміють, в чому їх помилка (Ти говориш: літак летить, літаки летить. Ти правильно сказав? - Так). Допущені помилки свідчать про недостатнє розуміння та розрізнення вказаних форм, при цьому діти орієнтуються на лексичне значення слова більшою мірою, ніж на граматичне. Діти з III рівнем ЗНМ припускаються стереотипних помилок, велика кількість відповідей випадкові при однотипних завданнях, орієнтуються на порядок розташування малюнків, замість правильної відповіді висловлюють своє емоційне ставлення до зображених предметів, часто невпевнені в собі. Наприклад, при розрізненні картинок, на яких дівчинка співає -- дівчатка співають, показують все підряд (Мені ось ця і ця дівчинка подобається) і відповідають: "І ті, і ті співають". Розуміння та використання родових форм якісних прикметників дітьми із ЗНМ III рівня:

діти використовують закінчення чоловічого та жіночого роду прикметників стосовно середнього роду довше ніж у нормі (Яблуко яке? - Червона. Червоний). Граматично правильне оформлення закінчень в узгодженому словосполученні з іменником спостерігається лише в 40% випадків, недостатнє розуміння та розрізнення дієслів чоловічого та жіночого роду минулого часу. За даними О. Гвоздева, у нормі рід дієслів минулого часу засвоюється в 3 роки. Діти заміняють дієслова минулого часу дієсловами теперішнього часу, які не позначають родової належності (Що зробила Женя? - Плаче (заплакала). Що зробив Женя? - Теж плаче (заплакав)). Діти не в повній мірі розуміють і розрізняють дієслова доконаного та недоконаного виду.

Проте, після двох років у нормі у дитини практично не зустрічаються випадки змішування відмінків, вживання одного відмінка замість іншого. Однак значення відмінків ще відрізняються більшим спрощенням та послідовністю, ніж у мовленні дорослих. В 3 роки дитиною в нормі засвоюються всі відмінкові та родові закінчення іменників та прикметників. До п'яти років у мовленні дітей мають місце поодинокі граматичні помилки, пов'язані зі складними нетиповими випадками вживання граматичних категорій (дереви замість дерева). Проте, в мовленні дітей із ЗНМ III рівня наявні такі помилки:

1. Заміни: форма одного відмінка формою іншого. Родовий: у лисичках, у їжак, склянка молочко, кошик ягоди (діти з нормою: у слона, у хлопчика, кошик ягід, грибів); давальний: по море, по снігам (діти з нормою: по морю, по стежці, по снігу, по дорозі); знахідний: ведмідь, лисичка (замість ведмеда, лисичку); орудний: ложкам, квіточкам, розчіскам (діти з нормою: голкою з ниткою, ложкою і виделкою, зі своїми родичами і друзями).

2. Використання ненормативних форм: шляпка грибока, із залізи, іс яблочком, іс собаком, із ганчирком.

3. Викривлення звуко-складової структури слова: вотьком (ложкою), тябаком (з собакою), лябукома (з яблуками).

4. Неправильне вживання відмінково-прийменникових конструкцій (опускання, заміни прийменників): ліс, сумку, кульочок (в ліс, в сумку, в кульочок).

5. Нерозуміння смислу запитання, неточна чи ситуативна відповідь: З чого (звідки) виходять люди? - Тому що вони не хочуть їхати кудись. - З чого варять варення? - їсти.

Висновок. Таким чином, діти 4-5 років із ЗНМ III-го рівня володіють зниженою здатністю сприймати та розрізняти значення лексико-граматичних одиниць мовлення, що обмежує їх можливість правильної побудови власного висловлювання.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник / За ред. А.М.Богуш. К. : Вища шк., 2007. 542 с.
2. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників:

Навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у світі». К. : Світлич, 2009. 160 с.

3. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : НМЦВО, 2003. 320 с.

4. Трофименко Л. І. Дослідження узагальнюючої функції мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. / За ред. Бондаря В. І., Луцько К. В. К.: Інститут дефектології АПН України, 2000. Вип. 1. С. 168-172.

5. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : Програмно-методичний комплекс / За ред. Є. Ф.Соботович К. : «Актуальна освіта», 2007. 120с.

Притиковська С. Д., Голубева А. А.

**ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ПРИЙОМ
РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ**

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає у взаємопроникненні теорії і практики навчання і виховання, перебудові систем навчання дітей з вадами мовлення, які створили організаційно-педагогічні умови для їх включення у широке соціальне середовище. Корекційно-виховний процес з цією категорією дітей спрямований на формування у них способів компенсації дефектів та відхилень у їх розвитку. При цьому компенсаторно-корекційна спрямованість навчання не є самоціллю, вона підпорядкована вирішенню загальних завдань навчання та виховання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема розвитку зв'язного мовлення була і залишається в центрі уваги психологів, лінгвістів, психолінгвістів. Питаннями розвитку зв'язного мовлення дошкільників займалися багато вчених-педагогів. Першим порушив цю проблему К. Д. Ушинський в кінці ХІХ століття. Проте найбільшого розквіту методики розвитку мовлення загалом і розвитку зв'язного мовлення зокрема досягли у другій половині ХХ століття.

Дослідники вказують на різний рівень сформованості у дітей із ЗНМ психічних функцій у цілому та інтелектуального розвитку зокрема. Мовлення є продуктом мовленнєвої діяльності, складним і багатостороннім психічним процесом.

Структура мовленнєвої діяльності включає в себе сукупність умінь, операцій та навичок, які поступово формуються у дитини в процесі розвитку. Вони сприяють засвоєнню мови та її використанню з метою спілкування дитини з оточуючим світом. Вивчення психолінгвістичного підходу щодо розуміння структури мовленнєвої діяльності дозволило виявити диференційовані механізми мовленнєвих порушень і на цій основі розробити систему корекційно-розвивального навчання з розвитку мовленнєвої функції у зазначеній категорії дітей.